

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 453

**Ekonomia środowiska
i polityka ekologiczna**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Agata Wiszniowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-620-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. Perspektywy oraz wyzwania ekonomii środowiska i zasobów naturalnych

Kazimierz Górka, Agnieszka Thier: Gospodarka nieformalna w Polsce i na świecie / Informal economy in Poland and other countries.....	13
Kazimierz Górka, Marcin Łuszczuk, Agnieszka Thier: Kierunki rozwoju ekonomii środowiska i zasobów naturalnych / Trends in the development of economics of environment and natural resources	25
Ryszard Janikowski: W kierunku ochrony środowiska 4.0 / Towards the 4.0 environment protection.....	38
Hanna Kruk: Problemy gospodarowania środowiskiem przyrodniczym w regionie Zalewu Wiślanego / Problems of nature management in the Vistula Lagoon region.....	51
Władysława Łuczka: Stań badań nad rolnictwem ekologicznym w Polsce / The state-of-the-art in ecological agriculture research in Poland.....	64
Katarzyna Smędzik-Ambroży: Rolnictwo w rozwoju zrównoważonym UE / Agriculture in the sustainable development of the EU.....	77
Agnieszka Sobol: Kategoria dobra wspólnego w zrównoważonym rozwoju miast / The category of the common good in sustainable development of cities.....	87
Andrzej Sztando: Wykorzystanie i ochrona zasobów środowiska naturalnego w ponadlokalnej perspektywie zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym małych miast / Utilization and protection of environmental resources in supra-local perspective of local development strategic governance of small towns	96
Wiktor Szydło: Światowy kryzys żywnościowy a koncepcja rozwoju zrównoważonego / Global food crisis vs. the concept of sustainable development ..	116
Paulina Szyja: Istota, zakres i praktyka kształtowania gospodarki okrężnej / The essence, scope and practice of development of circular economy	131
Jerzy Śleszyński: Nieodwracalne zmiany w środowisku naturalnym i ich miejsce w ekonomii / Economics and irreversible changes in the environment	142
Konrad Turkowski: Własność i zarządzanie jeziorami a problem ich zrównoważonego użytkowania / Ownership and management of lakes and the problem of their sustainable use	153

Część 2. Problemy regulacji i korzystania z zasobów środowiska

Bartosz Bartniczak: Wpływ programów pomocy publicznej na wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju / The impact of state aid schemes on the implementation of sustainable development concept	169
Bartosz Fortuński: Polityka energetyczna Unii Europejskiej – 3×20. Diagnoza i perspektywy w kontekście zrównoważonego rozwoju / EU energy policy of 3×20. Diagnosis and perspectives in the context of sustainable development.....	179
Alicja Małgorzata Graczyk: Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w gospodarstwach domowych na Dolnym Śląsku / The use of renewable energy sources in households in the Lower Silesia region.....	190
Andrzej Graczyk: Zmiany wsparcia publicznego na rynku energii odnawialnej / Changes in public support for the renewable energy market.....	199
Karol Kociszewski: Oddziaływanie rolnictwa Unii Europejskiej na zmiany klimatyczne i jakość wód / The impact of the European Union's agriculture on climate change and water quality	209
Piotr Komoszyński: Mechanizmy wsparcia odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2020 roku / Mechanisms for supporting renewable sources of energy in Poland to 2020.....	218
Piotr P. Małecki: Podatek od wydobycia niektórych kopalin jako jeden z rodzajów podatków ekologicznych / The tax on certain mineral extraction as one of the environmental taxes types	226
Monika Michalska: Edukacja ekologiczna jako niezbędny element kształcenia na studiach wyższych / Environmental education as an essential part of educating at universities	235
Jadwiga Nycz-Wróbel: System ekozarządzania i audytu (EMAS) jako dobrowolny instrument realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska – motywy wdrożenia systemu w polskich przedsiębiorstwach / Eco-management and audit scheme as a voluntary instrument for realization of proactive environmental policy – motives of the implementation of EMAS system in Polish enterprises	247
Michał Ptak: Skuteczność podatków ekologicznych z punktu widzenia polityki klimatycznej / The effectiveness of environmental taxes from the point of view of climate policy	259
Ksymena Rosiek: Opłaty od powierzchni uszczelnionej jako instrument zrównoważonego zarządzania wodami opadowymi i roztopowymi / Impervious surfaces fees as a tool of sustainable rainwater management..	270
Bożena Ryszawska, Justyna Zabawa: Transformacja energetyczna gospodarki Niemiec / Energy transition in German economy	282

Natalia Świdyńska, Agnieszka Napiórkowska-Baryła, Mirosława Witkowska-Dąbrowska: Determinanty rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach chronionych / Determinants of socio-economic development in protected areas	291
Grażyna Wojtkowska-Łodej: W kierunku budowania gospodarki niskoemisyjnej w Unii Europejskiej – działania w obszarze energii i klimatu / Towards building low-carbon economy in the European Union – actions in the area of energy and climate	300
Wojciech Zbaraszewski: Opłaty jako źródło przychodów parków narodowych / Fees as one of the sources of revenue of Polish national parks	312

Wstęp

Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych jest dziedziną (częścią składową) ekonomii, w której ramach bada się statyczne i dynamiczne uwarunkowania podejmowania decyzji dotyczących wykorzystania zasobów i walorów środowiska przyrodniczego. Powstała w wyniku współczesnego kryzysu surowcowo-energetycznego oraz internacjonalizacji (globalizacji) degradacji środowiska, co oznacza, że wspomniane wybory są dokonywane w warunkach coraz bardziej odczuwalnej ograniczonej dostępności zasobów.

Optymalizacja wykorzystania zasobów środowiska – jako jeden z kluczowych problemów ekonomii środowiska – implikuje potrzebę stworzenia określonych ram instytucjonalno-prawnych. Miałyby one ograniczyć negatywny i stymulować pozytywny wpływ działalności ekonomicznej i społecznej na dostępność i jakość szeroko rozumianych zasobów naturalnych. Polityka ekologiczna, w której ramach formułuje się i wdraża owe działania, jest realizowana w skali globalnej, regionalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie współczesnych trendów zmian jej podstaw teoretycznych, a także charakterystykę wybranych obszarów działań realizacyjnych.

Pierwsza część tomu poświęcona jest perspektywom oraz wyzwaniom ekonomii środowiska i zasobów naturalnych. Dotyczy to zarówno kierunków jej rozwoju w wymiarze teoretycznym, jak i odniesień do współczesnych problemów ekologicznych, społecznych i ekonomicznych w skali globalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Szczególną uwagę zwrócono na ich wagę w rolnictwie – sektorze o kluczowym znaczeniu dla zaspokajania podstawowych potrzeb człowieka. Odniesiono się również do zrównoważonego wykorzystania zasobów na obszarach miejskich oraz do wybranych zagadnień związanych z ochroną środowiska w skali lokalnej.

Druga część obejmuje problematykę regulacji i korzystania z zasobów środowiska, kluczową w polityce ekologicznej. Skoncentrowano się na trzech obszarach: realizacji tej polityki w wybranych sektorach gospodarki, stosowania wybranych grup instrumentów i działań o charakterze horyzontalnym, dotyczących większości przejawów aktywności ekonomicznej. W pierwszym obszarze sektorem, na który zwrócono szczególną uwagę, jest energetyka, zwłaszcza oparta na wykorzystaniu zasobów odnawialnych. Odniesiono się również do powiązań polityki klimatycznej i gospodarki wodnej z polityką rolną. Drugi obszar opracowania obejmuje wyniki badań dotyczących stosowania opłat i podatków ekologicznych oraz systemów zarządzania środowiskowego w Polsce – w odniesieniu do różnych dziedzin działalności gospodarczej. Trzeci obszar dotyczy edukacji ekologicznej i problemów związanych ze stosowaniem pomocy publicznej w ochronie środowiska.

Dla wyboru odpowiedniej polityki ochrony środowiska w kontekście znalezienia kompromisu pomiędzy dążeniem do maksymalizacji użyteczności (zysku) a koniecznością ochrony zasobów przyrodniczych istotne znaczenie mają: skuteczność, efektywność i sprawiedliwość. Prezentowane artykuły powinny stanowić wkład do dyskusji nad ewolucją ekonomii środowiska i działań praktycznych (formułowanych na szczeblu Unii Europejskiej oraz na poziomie państw członkowskich) w kontekście spełnienia tych kryteriów. Byłby to przyczynek do odpowiedzi na wiele współczesnych wyzwań gospodarczych, społecznych i politycznych, zwłaszcza w aspekcie rozwoju trwałego i zrównoważonego.

Agnieszka Becla, Karol Kociszewski

Katarzyna Smędzik-Ambroży

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

e-mail: katarzyna.smedzik@ue.poznan.pl

ROLNICTWO W ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONYM UE*

AGRICULTURE IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE EU

DOI: 10.15611/pn.2016.453.06

Streszczenie: Celem artykułu była ocena kształtowania się udziałów dopłat rolnośrodowiskowych w wartości dopłat rolniczych ogółem w poszczególnych krajach UE w latach 2007-2013, z podziałem na kraje UE-15 i UE-12. Badaniem objęto 27 gospodarstw reprezentatywnych dla poszczególnych krajów UE w latach 2007-2013. Analizę przeprowadzono w oparciu o dane EUFADN. Udowodniono, że nie występowały istotne statystycznie różnice pomiędzy średnimi udziałami wartości dopłat rolnośrodowiskowych w wartości dopłat rolniczych ogółem pomiędzy krajami UE-15 i UE-12. Zatem odrzucono hipotezę opracowania głoszącą, że udziały dopłat na rzecz działań rolnośrodowiskowych w ogólnej wartości dopłat w latach 2007-2013 były wyższe w krajach UE-15 niż UE-12, co miało wynikać z różnic w produktywności rolnictwa. Wskazano również znaczne zróżnicowanie wysokości tych udziałów pomiędzy krajami UE-27. Podkreślono znaczenie uwarunkowań przyrodniczych czy dopasowań programów rolnośrodowiskowych do potrzeb rolników w kształtowaniu tego zróżnicowania.

Słowa kluczowe: rolnictwo UE, programy rolnośrodowiskowe, wpływ rolnictwa na kapitał naturalny.

Summary: The aim of the article was to evaluate the development of the share of agrienvironmental payments in the value of total agricultural subsidies across the EU in 2007-2013. Division for EU-15 countries and EU-12 countries was adopted. The study involved 27 representative farms for agriculture in EU countries in 2007-2013. The analysis was based on EUFADN data. It was shown that there were no statistically significant differences between the average value of shares of agrienvironmental payments in the value of total agricultural subsidies between the countries of EU-15 and countries of EU-12. Therefore we rejected the hypothesis of the article which spoke that the share of agri-environmental payments in the total value of payments were higher in the EU-15 than the EU-12. Considerable variation in the shares of agrienvironmental payments in the value of total agricultural subsidies between countries the EU-27 was showed. In shaping this diversity the importance of factors such as natural conditions or tailoring agrienvironmental payments to the needs of farmers was accentuated.

Keywords: EU agriculture, agrienvironmental programs, impact of agriculture on natural capital.

* Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/D/HS4/01601.

1. Wstęp

Rozwój zrównoważony jest koncepcją zakładającą ścisłą relację pomiędzy wzrostem gospodarczym a środowiskiem naturalnym¹. Koncepcja ta obejmuje szereg obszarów i podkreśla ideę trwałości ochrony środowiska, rozwoju gospodarczego i społecznego w granicach dostępnych światowych zasobów naturalnych. Innymi słowy, zrównoważony rozwój stanowi wizję postępu, który integruje natychmiastowe i długoterminowe cele, zarówno w odniesieniu do kwestii społecznych, gospodarczych, jak i środowiskowych². Zdaniem B. Fiedora i R. Jończy: „zrównoważony rozwój polega na maksymalizacji korzyści netto z rozwoju ekonomicznego, chroniąc jednocześnie oraz zapewniając odtwarzanie się użyteczności i jakości zasobów naturalnych w długim okresie” [Fiedor, Jończy 2009, s. 41; szerzej zob. Fiedor 2007].

Bezpośredni wpływ na realizację tych zadań na obszarach wiejskich posiada rolnictwo, poprzez fakt, iż sposób prowadzenia działalności rolniczej determinuje stan ich środowiska przyrodniczego. Już w roku 1997 zrównoważony rozwój stał się podstawowym wyzwaniem dla UE i został zamieszczony w traktacie z Amsterdamu jako nadrzędny cel polityki UE [Komisja Europejska 1997, s. 7, 24]. W 2001 r. Unia Europejska sformułowała i wdrożyła pierwszą długoterminową strategię zrównoważonego rozwoju, której celem była poprawa warunków funkcjonowania obywateli krajów członkowskich UE oraz wzrost poziomu życia obecnych i przyszłych pokoleń. Stanowiła ona uzupełnienie strategii lizbońskiej³. Zidentyfikowano w niej 7 najważniejszych obszarów działań oraz podporządkowanych im celów operacyjnych i konkretnych działań. Należały do nich: ograniczenie zmian klimatu i ich skutków poprzez spełnienie zobowiązań w ramach Protokołu z Kioto oraz w ramach europejskiej strategii w sprawie zmian klimatu, ograniczenie negatywnych skutków transportu i zmniejszenie dysproporcji regionalnych, promowanie zrównoważonych metod produkcji i konsumpcji, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i związane z nim unikanie nadmiernego wykorzystania i poprawa wartości usług ekosystemowych oraz zatrzymanie zaniku różnorodności biologicznej. Tu w szczególności upatrywano

¹ Koncepcja ta jest wyrazem zwrócenia uwagi w stadiach rozwojowych na ograniczoną zasobów naturalnych (środowiska), które warunkują trwałość rozwoju ekonomicznego. Po raz pierwszy pojęcie to zostało użyte w 1987 r. przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju znaną jako Komisja Brundtland. Sama koncepcja klarowała się już w latach 70. Od lat 80. ubiegłego wieku wielu autorów podkreśla konieczność włączenia kwestii trwałości rozwoju do głównego nurtu ekonomii rozwoju; [Ruttan 1998, za: Jabłoński 2013], szerzej zob. [Harris 2001, s. 3-16].

² Globalnym planem działań na rzecz rozwoju zrównoważonego była Agenda 21. Określiła ona *a priori* plany w zakresie zrównoważonego rozwoju dla państw i organizacji międzynarodowych [Dernbach 2002, s. 1-16]. Wdrożenie tego myślenia do konkretnych polityk i działań pozostawiono w gestii poszczególnych krajów [Sadler 1996, s. 23].

³ Niepowodzenie strategii lizbońskiej stanowiło impuls do sformułowania obecnie obowiązującej strategii UE pt. „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, zatwierdzonej przez Radę Europejską w 2010 r.

znaczenia wysiłków na rzecz zrównoważonego rolnictwa, rybołówstwa i gospodarki leśnej. Kolejnym celem były działania na rzecz ograniczenia głównych zagrożeń dla zdrowia publicznego, przez dbałość m.in. o bezpieczeństwo i jakość żywności, oraz walka z wykluczeniem społecznym, ubóstwem i złagodzenie skutków starzenia się społeczeństwa UE [szerzej zob. Komisja Europejska 2001]. Przytoczone cele ogólne nakreślone przez UE dowodziły, że Komisja Europejska upatruje szczególnego znaczenia rolnictwa dla ładu środowiskowego, co znalazło odzwierciedlenie w kolejnych reformach wspólnej polityki rolnej (WPR) po 1992 r., które miały na celu ograniczenie produkcyjnego nachylenia WPR na rzecz jej orientacji prośrodowiskowej [szerzej zob. Czyżewski 2013; Zegar 2012; Czyżewski, Stępień 2011, 2014; Poczta i in. 2011, Kowalski i in. 2014]. Po reformie Mac Sharry’ego w 1992 r. zaczęto wynagradzać rolników za dostarczanie dóbr środowiskowych⁴. Jak wskazują badania, taka zmiana WPR wpisuje się nie tylko w cele strategiczne UE, ale jest też podstawą jej legitymizacji dla ogółu obywateli krajów członkowskich⁵. W związku z tym celem głównym opracowania była ocena kształtowania się udziałów dopłat rolnośrodowiskowych w ogólnej wartości dopłat ze wspólnej polityki rolnej, w poszczególnych krajach UE, w latach 2007-2013.

2. Rolnictwo jako dostawca dóbr środowiskowych na obszarach wiejskich

Osobliwość rolnictwa stanowi występowanie, obok ujemnych efektów zewnętrznych, efektów dodatnich. Wynika to przede wszystkim z integralnej więzi rolnictwa ze środowiskiem przyrodniczym – gospodarowaniem ziemią – oraz formą rolnictwa rodzinnego. W pierwszym przypadku rzecz idzie o ochronę zasobów przyrodniczych: odnowę gleb, utrzymywanie bioróżnorodności oraz zachowanie walorów krajobrazu rolniczego. W drugim przypadku chodzi o tradycje, kulturę oraz sposoby wytwarzania produktów żywnościowych [Zegar 2011, s. 11]. Rolnictwo odgry-

⁴ Przegląd prowadzonej od ponad 50 lat polityki rolnej Unii Europejskiej pozwala na konstatację, iż nie sprzyjała ona zrównoważonemu rozwojowi rolnictwa UE. Można wręcz stwierdzić, że działa się wręcz przeciwnie – następowało pogłębienie dysproporcji, zwłaszcza rozwojowych i w strukturach zasobowo-produkcyjnych między regionami UE oraz wewnątrz nich. Pierwsze kroki na rzecz modyfikacji wspólnej polityki rolnej (WPR) w kierunku rozwoju zrównoważonego podjęto w ramach reformy Mac Sharry’ego, w której zapowiedziano większą integrację rolnictwa ze środowiskiem” [Czyżewski, Matuszczak 2013, s. 229]. Jak stwierdzają W. Poczta, K. Pawlak, E. Kiryluk-Dryjska i P. Siemiński [2007], wszystkie kolejne reformy i zmiany w WPR wprowadzone po 1992 r. są kontynuacją idei zawartych w założeniach reformy Mac Sharry’ego [za: Poczta 2010b, s. 39].

⁵ Główne wnioski wypływające z badania Eurobarometru odnośnie do WPR, przeprowadzonego w 2014 r., są następujące: „Ponad trzy czwarte Europejczyków (77%) uważa, że wspólna polityka rolna (WPR) jest korzystna dla wszystkich obywateli UE. Ponad 90% z nich popiera główne kierunki nowej WPR, takie jak bardziej sprawiedliwa i lepiej ukierunkowana pomoc (92%) oraz ustanowienie zależności pomiędzy pomocą finansową przyznawaną rolnikom a przestrzeganiem praktyk rolnych korzystnych dla środowiska naturalnego, takich, np. „zazielenianie” – 91%” (Eurobarometr 2016).

wa zatem kluczową rolę w zarządzaniu gruntami i ochronie zasobów naturalnych, stąd tak ważne jest zrównoważenie środowiskowe rolnictwa, określane jako jego zdolność w długim okresie do zapewnienia równowagi agrosystemu i zapobiegania degradacji środowiska naturalnego przez ochronę gleb, wód, powietrza, krajobrazu rolniczego oraz zwierząt gospodarskich [szerzej zob. Harasim, Włodarczyk 2000, s. 167; Vereijken 1997, s. 293-308, za: Matuszczak 2013, s. 88-89; Kagan 2011, s. 99-107; Kociszewski 2013a, 2013b]. Przy czym należy dodać, iż zgodnie z optyką mikroekonomiczną należy sądzić, że wybór sposobu prowadzenia działalności rolnej w sposób intensywny środowiskowo bądź z poszanowaniem środowiska przyrodniczego będzie wynikał z porównania alternatywnych kosztów i korzyści, jakie pociągają za sobą te dwa systemy gospodarowania rolniczego, a zatem wspólna polityka rolna powinna stworzyć warunki dla rekompensaty utraconych korzyści z tytułu ograniczenia intensywności produkcji rolnej [Czyżewski, Smędzik-Ambroży 2013, s. 10]. Pogląd ten potwierdzają wcześniejsze badania różnych autorów. Na przykład K. Brodzińska [2012] wykazała, że motywacja do działań proekologicznych w gospodarstwach realizujących program rolnośrodowiskowy miała głównie podłoże finansowe (możliwość uzyskania relatywnie wysokiego wsparcia finansowego w ramach programu). Stwierdziła ona wręcz, że „w wielu przypadkach otrzymywane środki finansowe z tytułu realizacji zobowiązań rolnośrodowiskowych stanowiły nie tyle rekompensatę z tytułu utraconych dochodów, a nawet bonifikatę z tytułu ‘życiowej zaradności’” [Brodzińska 2012, s. 34-38]. Z kolei B. Gołębiowska i T. Pajewski [2015, s. 67] dowiedli, że rolnicy w większości zdają sobie sprawę z tego, że swoimi działaniami mogą oddziaływać na degradację zasobów środowiskowych. Nie czują jednak lub nie chcą się czuć odpowiedzialni za stan środowiska naturalnego, gdyż wiązałoby się to ze zmniejszeniem ich korzyści ekonomicznych i wskazują państwo jako podmiot, który powinien ponosić odpowiedzialność. Wnioski z tych badań potwierdzają pogląd autorki.

Kluczową rolę w podejmowaniu działań na rzecz zasobów naturalnych przez rolników w UE odgrywają programy rolnośrodowiskowe (w obecnej perspektywie finansowej WPR na lata 2014-2020 nazwano je działaniami rolno-środowiskowo-klimatycznymi). Występują one w unijnej polityce od reformy Mac Sharry’ego. Jako jedyne są obowiązkowe dla wszystkich krajów członkowskich. Ich głównym założeniem było ograniczenie intensyfikacji produkcji rolniczej na rzecz gospodarowania ekstensywnego. Uczestnictwo rolników w programach rolnośrodowiskowych w krajach UE w latach 2007-2013 było dobrowolne⁶. W związku z tym celem głównym opracowania była ocena kształtowania się udziałów dopłat rolnośrodowiskowych

⁶ W Polsce w programie rolnośrodowiskowym na lata 2007-2013 wyodrębniono 9 podstawowych pakietów [Pajewski 2014, s. 71-72]: rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne, ekstensywne trwałe użytki zielone, ochronę zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, ochronę zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000, zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie, zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie, ochronę gleb i wód, strefy buforowe.

w ogólnej wartości dopłat ze wspólnej polityki rolnej, w poszczególnych krajach UE, w latach 2007-2013. Autorka miała na uwadze fakt, że bezwzględna wielkość kopert WPR dla krajów jest ograniczona i silnie uwarunkowana politycznie, stąd posłużono się udziałami. W opracowaniu postawiono hipotezę, że udziały dopłat rolnośrodowiskowych w ogólnej wartości dopłat w latach 2007-2013 były wyższe w krajach UE-15 niż UE-12. Tak postawiona hipoteza wynikała z różnic w intensywności produkcji pomiędzy porównywanymi grupami krajów na rzecz rolnictwa UE-15 i związana była z koniecznością ograniczenia jego negatywnego oddziaływania na środowisko przyrodnicze. Na przykład z badań A. Tarnowskiej [2014, s. 216] wynika, że w krajach UE-15 występowała w 2012 r. ponad dwukrotnie wyższa produktywność ziemi oraz pięciokrotnie większa produktywność pracy niż w krajach UE-12. Różnice te wynikały ze stopnia intensywności produkcji w porównywanych grupach. Z kolei K. Brodzińska [2008, s. 83] zauważa, że celem programów rolnośrodowiskowych jest ograniczenie nadmiernej intensyfikacji produkcji w gospodarstwach rolnych oraz ochrona środowiska i zachowanie krajobrazu wsi. Można więc powiedzieć, że wskazane byłoby ich relatywnie większe wdrażanie na obszarach rolnictwa intensywnego.

3. Metodologia badań

W obliczeniach wykorzystano dane EUFADN⁷ dla gospodarstw reprezentatywnych z poszczególnych krajów UE-27 (np. w 2007 r. reprezentowały one 5 294 580 gospodarstw UE, w pozostałych latach okresu badawczego liczebność populacji utrzymywała się zbliżonym poziomie). Zakres czasowy objął poszczególne lata ostatniej perspektywy finansowej UE, czyli okres 2007-2013. Dla każdego z tych lat i krajów obliczono udział wartości dopłat rolnośrodowiskowych w wartości dopłat ogółem. Stanowiła ją suma wszystkich dopłat do działalności rolniczej w UE, a więc dopłaty: za odłogowanie, rolnośrodowiskowe, do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, pozostałe do rozwoju obszarów wiejskich, do produkcji roślinnej i zwierzęcej, saldo dopłat i kar do produkcji mleka, do pozostałej produkcji bydłowej, do produkcji owiec i kóz, do zużycia pośredniego, do inwestycji oraz jednolita płatność na gospodarstwo i obszarowa [szerzej na temat poszczególnych rodzajów dopłat rolniczych w UE zob. Floriańczyk i in. 2014]. Dla ostatecznej weryfikacji hipotezy opracowania policzono średnie udziały dopłat na rzecz działań rolnośrodowiskowych w poszczególnych latach okresu badawczego w ogólnej wartości dopłat, z podziałem na kraje należące do UE-12 i UE-15. Ponieważ grupy te nie spełniały założenia o równoliczności, w celu oceny istotności różnic między średnimi z dwóch prób niezależnych (kraje UE-12 lub UE-15) zastosowano nieparametryczny test U-Manna-Whitneya [Stanisz 2007, s. 246]. Zmienną grupującą była przynależność danego kraju do UE-12 lub UE-15, zmiennymi objaśniającymi zaś średni udział

⁷ FADN (*Farm Accountancy Data Network*) stanowi unijny system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych.

wartości dopłat rolnościowiskowych w wartości dopłat ogółem w każdym z lat okresu badawczego. W tym miejscu warto przypomnieć, że różnice pomiędzy średnimi z obu grup są statystycznie istotne, gdy poziom istotności, czyli p , jest mniejszy niż 0,05.

4. Wyniki badań

Udziały dopłat rolnościowiskowych w wartości dopłat ogółem, w poszczególnych latach okresu badawczego i krajach, charakteryzowały się dużą stabilnością. Zwrócić należy jednak uwagę na Bułgarię i Cypr w latach 2007-2008 oraz Cypr w 2011 i Rumunię w 2007 r. W krajach tych i wymienionych latach żadne gospodarstwo FADN nie otrzymało dopłat rolnościowiskowych. Jak zauważono wcześniej, uczestnictwo rolników w programach rolnościowiskowych w krajach UE w latach 2007-2013 było dobrowolne. W całej UE średni udział wartości dopłat rolnościowiskowych w dopłatach ogółem wynosił 9,61%, przy czym jedynie nieco wyższy był w krajach UE-15 niż w UE-12, wynosząc średnio 12,54% wobec 11,12% w tych drugich (zob. tab. 1). Wcześniejsze badania pokazały najwyższy, ok. 50-procentowy udział jednolitych płatności na gospodarstwo i obszarowych w wartości dopłat ogółem w poszczególnych krajach UE.

Na tej podstawie stwierdzono, że na przeważającym obszarze UE realizowany był więc model odejścia od wsparcia produkcji rolnej na rzecz wsparcia dochodów rolniczych głównie przez płatności bezpośrednie (obszarowe i na gospodarstwo), co z pewnością wpłynęło korzystnie na ograniczenie intensywności rolnictwa UE, a co z tym związane: jego niekorzystnego oddziaływania na zasoby naturalne obszarów wiejskich [Czyżewski, Smędzik-Ambroży 2015].

Udziały dopłat do działań rolnościowiskowych, a więc mających bezpośredni wpływ na polepszenie jakości zasobów przyrodniczych, w poszczególnych krajach UE były zdecydowanie niższe i silnie zróżnicowane. Najwyższy udział w latach 2007-2013 osiągały gospodarstwa z Austrii (34,03%), Estonii (26,53%) oraz Szwecji (23,46%). Zdecydowanie najniższy średni udział tych dopłat w całym okresie badawczym był w gospodarstwach rolnych z Litwy (1,38%), Rumunii (1,87%), Grecji (2,95%) oraz Danii (3,27%). Potwierdza to wnioski z badań D. Kleina i W.J. Sutherlanda [2003] mówiące, że wpływ programów rolnościowiskowych na środowisko może być bardzo nierównomierny. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają również, że w krajach UE finansowanie działań środowiskowych jest w znacznym stopniu zróżnicowane, przy czym widoczny jest wzrost finansowania osi środowiskowej w krajach, w których odsetek środków na ten cel był najniższy [Brodzińska 2012, s. 86]. Polska na tle pozostałych wartości osiągała także dość niskie udziały dopłat rolnościowiskowych w dopłatach ogółem. Średni udział dla lat 2007-2013 wyniósł zaledwie 7,70%. Już powyższe informacje sugerują brak istotnych różnic w udziałach dopłat rolnościowiskowych w dopłatach ogółem pomiędzy krajami należącymi do UE-15 i UE-12. Wniosek ten potwierdziły testy U-Manna-Whitneya. W żadnym

Tabela 1. Udziały wartości dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach ogółem (w %) w poszczególnych krajach UE w latach 2007-2013

Wyszczególnienie	Udział wartości dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach ogółem (w %)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Średnia dla lat 2007-2013
Belgia	8,01	7,90	8,34	8,13	7,59	8,30	7,78	8,01
Bułgaria	0,00	0,00	0,27	0,96	3,65	5,09	13,76	5,22
Cypr	0,00	0,00	5,08	13,63	0,00	21,79	15,45	8,19
Czechy	12,71	16,04	14,90	14,13	15,18	14,49	11,86	14,16
Dania	3,17	3,92	4,00	3,43	4,07	2,15	2,12	3,27
Niemcy	9,01	8,26	7,87	9,10	9,44	9,18	9,55	8,92
Grecja	3,39	3,65	3,99	3,69	3,28	1,51	1,01	2,95
Hiszpania	2,35	3,94	2,93	3,90	5,03	5,48	6,77	4,46
Estonia	23,69	24,02	24,52	27,79	26,94	27,56	29,23	26,53
Francja	4,49	4,54	4,59	3,81	4,56	4,24	4,20	4,33
Węgry	13,84	15,64	13,63	17,26	18,01	16,65	14,67	15,82
Irlandia	17,77	17,44	16,35	15,48	15,09	14,18	11,93	15,44
Włochy	5,96	5,95	7,25	7,67	8,00	10,07	10,25	8,01
Litwa	0,38	0,67	1,22	1,46	1,91	1,79	1,88	1,38
Luksemburg	20,08	21,04	20,18	19,33	18,37	19,93	21,59	20,02
Łotwa	12,45	13,12	13,96	14,84	15,61	15,95	15,08	14,45
Malta	1,05	0,52	4,45	9,37	9,01	8,63	8,79	4,12
Holandia	8,70	11,37	10,64	10,72	10,44	10,30	9,76	10,31
Austria	34,45	33,69	33,68	33,60	34,15	34,12	34,55	34,03
Polska	5,81	8,28	7,03	7,91	7,49	7,33	9,36	7,70
Portugalia	9,31	9,92	8,98	8,68	10,56	9,89	9,50	9,55
Rumunia	0,00	0,40	0,41	0,97	4,49	2,95	3,53	1,87
Finlandia	17,30	18,60	19,49	18,70	19,00	21,39	21,91	19,53
Szwecja	21,24	19,34	20,65	24,97	24,40	25,96	26,42	23,46
Słowacja	14,72	16,87	17,49	12,49	9,73	9,83	7,52	12,64
Słowenia	23,52	23,73	20,06	19,07	21,16	22,25	20,64	21,36
Wielka Brytania	15,94	15,42	14,24	15,85	15,13	17,08	17,45	15,87
UE	9,09	9,41	9,18	9,41	9,86	9,93	10,21	9,61
UE-15	12,08	12,33	12,21	12,47	12,61	12,92	12,99	12,54
UE-12	9,01	9,94	10,25	11,66	11,10	12,86	12,65	11,12

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EUFADN.

z lat analizy różnice pomiędzy średnimi udziałami dopłat rolnośrodowiskowych w wartości dopłat ogółem dla krajów UE-15 i UE-12 nie były istotne statystycznie. Potwierdziło to wyniki badań, w których stwierdzono, że o zróżnicowaniu wartości dopłat do działań rolnośrodowiskowych pomiędzy krajami UE decydują takie czynniki, jak uwarunkowania przyrodnicze czy dopasowanie tych programów do potrzeb rolników z poszczególnych krajów UE. Na przykład w takich krajach, jak Hiszpania, gdzie środki na działania rolnośrodowiskowe są niewielkie, programy te w ponad 50% pokrywają się z obszarami Natura 2000 [za: Brodzińska 2008, s. 85]. Każde z państw członkowskich ma pełną dowolność odnośnie do zakresu wprowadzania programów rolnośrodowiskowych. Najbardziej zróżnicowany spośród wdrażanych w krajach UE program rolnośrodowiskowy ma Austria [Brodzińska 2008, s. 86]. Jednocześnie wyniki badań pozwoliły na odrzucenie hipotezy opracowania głoszącej, że udziały dopłat na rzecz działań rolnośrodowiskowych w ogólnej wartości dopłat w latach 2007-2013 były wyższe w krajach UE-15 niż UE-12. Różnice pomiędzy średnimi udziałami dopłat rolnośrodowiskowych w wartości dopłat ogółem dla krajów UE-15 i UE-12 nie były istotne statystycznie, zatem nie można powiedzieć, że programy te były realizowane w większym stopniu na obszarach rolnictwa krajów UE-15 niż tzw. „nowych” krajów członkowskich, o niższej produktywności rolnictwa.

5. Zakończenie

Rolnictwo odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu rozwoju zrównoważonego środowiskowo na obszarach wiejskich, ponieważ sposób prowadzenia działalności rolniczej determinuje stan kapitału naturalnego na tych obszarach. Dowodzi tego proces ewolucji wspólnej polityki rolnej UE, która od reformy Mac Sharry’ego w 1992 r. powoduje coraz większą integrację rolnictwa ze środowiskiem naturalnym. Szczególne znaczenie w tym zakresie mają w UE programy rolnośrodowiskowe. Ich głównym założeniem było ograniczenie intensyfikacji produkcji rolniczej na rzecz gospodarowania ekstensywnego, toteż spodziewano się wykazać, że dopłaty rolnośrodowiskowe stanowią większy udział w dopłatach ogółem w rolnictwie UE-15 niż UE-12, ze względu na relatywnie większą produktywność rolnictwa krajów należących do UE-15. W rzeczywistości różnice pomiędzy tymi grupami krajów nie były istotne, co dowodzi ograniczonego oddziaływania programów rolnośrodowiskowych na zmniejszenie intensywności rolnictwa w krajach UE-15 względem UE-12. W opracowaniu wskazano także na wysokie zróżnicowanie udziału dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach ogółem ze wspólnej polityki rolnej w poszczególnych krajach UE. Ze względu na dobrowolne uczestnictwo rolników w tych programach stwierdzono, że kluczowe znaczenie w kształtowaniu tego zróżnicowania mają uwarunkowania przyrodnicze oraz dopasowanie szczegółowych działań tych programów do potrzeb rolników. Zdaniem autorki, ze względu na możliwość określenia priorytetów wsparcia na poziomach krajowych oraz dobrowolność przystąpienia do

realizacji tych programów, a także heterogeniczność uwarunkowań przyrodniczych w poszczególnych krajach UE, zróżnicowanie to nie stanowi zjawiska niekorzystnego i będzie się utrzymywało. Zasadnicza jest natomiast odpowiedź na pytanie, czy programy rolnośrodowiskowe w rzeczywistości przyczyniają się do ograniczenia intensywności produkcji rolnej w krajach UE-15. Przeprowadzone badania dowodzą, że dopłaty z nich stanowią raczej wynagrodzenie za świadczenie dóbr publicznych przez rolników z obszarów rolnictwa o mniejszej produktywności w UE. Zatem mogą one przyczyniać się do petryfikacji różnic w zakresie intensywności rolnictwa pomiędzy krajami UE.

Literatura

- Brodzińska K., 2008, *Program rolnośrodowiskowy i jego zakres realizacji w aspekcie rozwoju rolnictwa i ochrony środowiska*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego, t. IV (19), s. 83-91.
- Brodzińska K., 2012, *Świadomość ekologiczna rolników a praktyka gospodarowania*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XIV, z. 5, s. 34-38.
- Czyżewski A., 2013, *O nowy paradygmat rozwoju rolnictwa. Refleksje nad książką J.St. Zegara pt. „Współczesne wyzwania rolnictwa”*, Ekonomista, nr 6.
- Czyżewski B., Matuszczak A., 2013, *Wspólna polityka rolna w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju rolnictwa w aspekcie dostosowań regionalnych*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XV, z. 3, s. 229-236.
- Czyżewski A., Smędzik-Ambroży K., 2013, *Intensywne rolnictwo w procesach specjalizacji i dywersyfikacji produkcji rolnej. Ujęcie regionalne i lokalne*, PWN, Warszawa.
- Czyżewski A., Stępień S., 2011, *Wspólna polityka rolna UE po 2013 r. a interesy polskiego rolnictwa*, Ekonomista, nr 1, s. 9-25.
- Czyżewski A., Stępień S., 2014, *Budget of the EU and Common Agricultural Policy for 2014-2020 in the Light of the Polish Interests*, Management, no. 1, s. 473-483.
- Dernbach J. C., 2002, *Sustainable Development: Now More than Ever*, *Environmental Law Reporter*, <http://site.ebrary.com.ebrary2.han3.ue.poznan.pl/lib/uepoznan/reader.action?docID=10046542> (20.10.2015).
- Fiedor B., 2007, *Polski wzrost gospodarczy w kontekście współczesnych kontrowersji wokół teorii i polityki wzrostu*, [w:] Klamut M. (red.), *Polityka ekonomiczna. Współczesne wyzwania*, PWN, Warszawa.
- Fiedor B., Jończy R., 2009, *Globalne problemy interpretacji i wdrażania koncepcji sustainable development*, [w:] Fiedor B., Jończy R. (red.), *Rozwój zrównoważony, teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Floriańczyk Z., Mańko S., Osuch D., Płonka R., 2014, *Wyniki Standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN*, cz. 1: Wyniki Standardowe, Wydawnictwo Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- Gołbiewska B., Pajewski T., 2015, *Odpowiedzialność rolników za stan środowiska naturalnego*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XVII, z. 2, s. 64-69.
- Harasim A., Włodarczyk B., 2000, *Możliwości zrównoważonego rozwoju gospodarstw o różnych kierunkach produkcji na glebach lekkich*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. IX, z. 1.
- Harris J., M., 2001, *Economics of Sustainability: The Environmental Dimension*, [w:] Harris J.M., Wise T., Gallagher K., Goodwin N.R. (red.), *Survey of Sustainable Development: Social and Economic Dimensions*, Island Press, Washington–Covelo–London.

- Jabłoński Ł., 2013, *Teoria rozwoju gospodarczego a konwergencja ekonomiczna*, <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt13/13.pdf> (15.08.2013).
- Kagan A., 2011, *Oddziaływanie rolnictwa na środowisko naturalne*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, t. 328, nr 3, s. 99-115.
- Klein D., Sutherland W.J., 2003, *How effective are agri-environment schemes in conserving and promoting biodiversity?*, *Journal of Applied Ecology*, no. 40, s. 947-967.
- Kociszewski K., 2013A, *Ekologizacja polskiego rolnictwa a jego zrównoważony rozwój w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, Monografie i Opracowania, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, nr 227.
- Kociszewski K., 2013B, *Common Agricultural Policy instruments as factors of environmental sustainable development of Polish agriculture*, *Economic and Environmental Studies*, Uniwersytet Opolski, vol. 13, no. 4, s. 335-352.
- Komisja Europejska, 1997, *European Union Treaty of Amsterdam*, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_of_amsterdam/treaty_of_amsterdam_en.pdf (16.11.2015)
- Komisja Europejska, 2001, *A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*, COM (2001) 264, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/innovation/pdf/library/strategy_sustdev_en.pdf (18.11.2015).
- Kowalski A., Wigier M., Dudek M., 2014, *Nowa polityka rolna UE – kontynuacja czy rewolucja?*, Wydawnictwo Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- Matuszczak A., 2013, *Zróżnicowanie rozwoju rolnictwa w regionach Unii Europejskiej w aspekcie jego zrównoważenia*, PWN, Warszawa.
- Pajewski T., 2014, *Programy rolnośrodowiskowe jako forma wspierania ochrony środowiska na terenach wiejskich*, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego* *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 107, s. 5-17.
- Poczta W., 2010, *Wspólna Polityka Rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa*, *Więś i Rolnictwo*, nr 3 (148), s. 38-55.
- Poczta W., Czubak W., Sadowski A., 2011, *Wpływ proponowanej reformy systemu dopłat bezpośrednich po 2013 roku na sytuację polskiego rolnictwa*, *Więś i Rolnictwo*, nr 4, s. 61-82.
- Poczta W., Pawlak K., Kiryłuk-Dryjska E., Siemiński P., 2007, *Perspektywy polskich gospodarstw rolnych w europejskim modelu rolnictwa*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. IX, z. 2, s. 288-301.
- Ruttan V.W., 1998, *The new growth theory and development economics: A survey*, *The Journal of Development Studies*, vol. 35, no. 2.
- Sadler B., 1996, *Sustainability strategies and green planning: recent Canadian and international experience*, [w:] Dalle A. (red.), *Achieving Sustainable Development*, Wydawnictwo UBC Press, Vancouver.
- Stanisz A., 2007, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*, t. 2: Modele liniowe i nieliniowe, StatSoft, s. 369-406.
- Tarnowska A., 2014, *Produktywność wybranych czynników wytwórczych w rolnictwie krajów Unii Europejskiej w latach 2005-2015*, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. XVI, z. 1, s. 214-219.
- Vereijken P., 1997, *A methodical way of prototyping integrated and ecological arable farming system (I/EAFS) in interaction with pilot farms*, *Perspectives for Agronomy, developments in Crop Science*, no. 25.
- Zegar J.S., 2011, *Przedmowa*, [w:] Zegar J.S. (red.), *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym*, nr 11, Wydawnictwo Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.
- Zegar J.S., 2012, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, PWN, Warszawa 2012.